

Autor: Paweł Kołodziński

SCENARIUSZ LEKCJI

Temat: Pytanie o istotę tego, co jest.

Adresat lekcji: uczniowie szkoły ponadgimnazjalnej.

Cele lekcji:

- zapoznanie z jedną z podstawowych funkcji poznania,
- ukazanie struktury opisu rzeczywistości,
- rozwijanie umiejętności problematyzowania doświadczenia codziennego,
- rozwijanie umiejętności klasyfikowania rzeczywistości,
- kształtowanie umiejętności definiowania,
- ćwiczenie sprawności językowej,
- zapoznanie z wybranymi elementami idealizmu Platona,
- wskazanie idealistycznego wymiaru oglądu rzeczywistości.

Normy wymagań

Uczeń:

- klasyfikuje składniki rzeczywistości,
- poznaje pojęcie substancji,
- dokonuje selekcji cech istotnych (podstawowych) i drugorzędnych,
- uświadamia sobie wagę klasyfikowania dla skutecznego działania i komunikacji,
- uświadamia sobie problem konwencjonalność tego, co ważne,
- określa kryteria celów i ważności pytań,
- potrafi odróżnić istotę (ideę) od bytu realnego,
- podaje przykłady mierzenia rzeczywistości ideami.

Metody: pogadanka, analiza pytań i odpowiedzi, wykład uczestniczący.

Kluczowe pojęcia: filozofia, istota, substancja i orzecznik, sens i idea.

Czas trwania: 45 minut.

Przedmiot: język polski, filozofia, etyka.

Przebieg lekcji (z przykładami pytań i odpowiedzi):

1. POGADANKA WSTEPNA

Nauczyciel wyjaśnia, że obserwacja świata uczy nas, że do opisu rzeczywistości potrzebne są pojęcia ogólne, np. w akcie komunikacji mówimy: przynieś mi książkę ze stołu w pokoju. Oczywiście zakładamy, że wiadomo, o który pokój chodzi, i że tam na stole jest tylko jedna książka. Posyłając kogoś po książkę nie musimy opisywać

szczegółowo: jest to przedmiot, leżący na stole (co to jest stół?), mający prostokątną (co to znaczy: prostokątny?) powierzchnię, zbudowany z papieru (co to jest papier?). Używanie pojęć ogólnych jest nieuniknione.

2. ĆWICZENIE: OKREŚLANIE PRZEDMIOTÓW

- a. Nauczyciel demonstruje uczniom różne przedmioty w kolejności: kubek do kawy (porcelanowy bądź fajansowy), szklanka, plastikowy kubek do kawy (dziurawy).
- b. Nauczyciel przeprowadza z uczniami rozmowę dotyczącą cech kubka oraz szklanki:

N (pokazuje kubek do kawy): Jakie są cechy tego kubka?

U (podają cechy widoczne, zmysłowo obserwowalne): Jest okrągły, nieprzezroczysty, ma kolor i wzór graficzny. Jest twardy, okrągły, gładki.

N: Co jeszcze możemy powiedzieć?

U: Jest ładny (albo i nie). Ma swoje przeznaczenie: służy do picia z niego napoju.

N: Czy służy do przechowywania napoju, tak jak zakręcana butelka?

U: Zasadniczo nie. Chociaż są już sprzedawane kubki z zamknięciem.

N: A teraz obejrzyjmy szklankę. Czym ona różni się od kubka, a w czym jest podobna?

U: Też jest okrągła. Jest przezroczysta, wykonana ze szkła, a nie z fajansu. Twarda, gładka. Też służy do picia napojów.

N: Co mają ze sobą wspólnego szklanka i kubek?

U: Są materialne, twarde, są naczyniami do napojów. Łączy je funkcja: służą do picia napojów.

N: Czym się wyróżniają szklanki?

U: Są to naczynia do napojów wykonane ze szkła.

N: Zwróćcie uwagę, że szklanki i kubki należą do rodzaju naczyń, podrodzaju naczyń do picia napojów. Różnią się gatunkowo: materiałem, z którego są wykonane. Trzeba pamiętać, że podziały obiektów na rodzaje w świecie realnym są z natury dosyć nieostre; szczególnie przedmiotów wykonanych przez ludzi.

3. ROZWAŻANIE: ROZPOZNAWANIE ISTOTY TEGO, CO DANE

- a. N (prezentuje dziurawy kubek): Czy to jest kubek?

U: Tak, ale niezupełnie. Jest dziurawy, więc nie można w nim trzymać napoju.

N: Kiedy patrzymy na realne obiekty, możemy zauważyć rozbieżność między tym, czy obiekt może (powinien) być, a czym jest rzeczywiście. Ten kubek jest wybrakowany w sposób istotny, jest niezgodny ze swoją istotą.

- b. N: Przyjrzyjmy się psom i kotom (domowym). Załóżmy, że nie jesteśmy biologami i nie mamy dostępu do bardziej szczegółowych badań danych osobników. Pytanie: po czym odróżniamy psa od kota?

U: (podają odpowiedzi związane z wyglądem).

N: Wydaje się oczywiste, że odróżniamy psa od kota, ale istnieje tyle kocich i psich ras, że wygląd może wprowadzić w błąd. Można odróżnić psa po szczekaniu?

U: Tak.

N: Istnieje rasa nazywająca się basenji i psy tej rasy nie szczekają.

N: Jak to jest, że małego dziecka nikt nie uczy różnic między psami i kotami, a spostrzegając dane zwierzę na ulicy dziecko prawie bezbłędnie zareaguje: „hau, hau” albo „miau, miau”. Otóż dziecko intuicyjnie spostrzega istotę gatunku i odróżnia psy od kotów.

- c. N: Spróbujmy się zastanowić, jaka jest definicja stołu.

U: (podają użyteczne określenia takie jak płaski, na czterech nogach, z blatem na odpowiedniej wysokości, o twardej powierzchni)

N: Czy definicja następująca będzie odpowiednia? Stół to powierzchnia **użytkowa** płaska, stabilnie podparta, na wysokości umożliwiającej korzystanie z niej w pozycji siedzącej, mająca pod spodem przestrzeń mieszczącą nogi siedzących osób. Zaakcentowane jest słowo „użytkowa”: istota stołu leży w jego funkcji użytkowej.

N: Załóżmy, że skrócimy dwie sąsiadujące nogi z czterech? Czy to dalej będzie stół?

U: Tak, ale zepsuty. Wszystko będzie z niego spadać.

N: Możemy powiedzieć, że utraci cechę istotną, warunkującą realizację jego istoty. A co z nim będzie, jeżeli przemaalujemy blat na inny kolor?

U: Dalej pozostanie stołem.

N: Zatem, jeżeli za Arystotelesem nazwiemy stół substancją, to ta substancja ma różne cechy. Niektóre są istotnie związane z jego istotą; bez nich przestaje być stołem. Niektóre zaś nie.

4. ROZWAŻANIE: DZIAŁANIE ZGODNE Z TYM, CO UWAŻAMY ZA ISTOTNE

- a. N: Załóżmy że idziemy w Tatrach mając na nogach buty górskie i zabrudzimy je błotem. Czy z tego powodu mamy na szlaku pozbyć się tych butów?

U: Nie; zabrudzenie nie narusza ich istotnej funkcji.

N: Analogicznie jest jeżeli w domu popęka farba na ścianie, jest to kwestia drugorzędna. Natomiast, jeżeli pęka ściana nośna, wtedy mamy powody do obaw.

- b. N: (pokazuje uczniom ZAŁĄCZNIK 1) Przyjrzyjcie się tej kartce. Proszę powiedzieć: czy łatwo jest odczytać treść ogłoszenia?

U: (odczytują z wysiłkiem) Trudno odczytać.

N: Dlaczego?

U: Ponieważ użyto jasnych kolorów na jasnym tle. Do tego litery są w różnych kolorach, co zmniejsza czytelność.

N: Jak sądzicie; czy takie ogłoszenie spełni zamierzony cel? Pytanie ma charakter retoryczny. Istotą ogłoszenia jest czytelny przekaz w treści i formie; forma naszego ogłoszenia tego warunku nie spełnia. Ten przykład aż się prosi o następujące stwierdzenie: **Glupie działanie jest to takie, które w sposób oczywisty nie prowadzi do zamierzonego celu.**

- c. N: Wyobraźmy sobie taką sytuację: gdzieś na trasie kierowca zatrzymuje się przy samotnej kobiecie widząc, że ona źle się czuje. Dowiaduje się od niej, że ma skurcze porodowe. Wystraszony perspektywą przewożenia rodzącej kobiety mogącej zabrudzić mu tapicerkę samochodu, kierowca odjeżdża. Co wy na to?

U: (Oburzenie, protesty, epitety)

N: Nazwijmy precyzyjnie: w naszym odczuciu ISTOTNE było bezpieczeństwo rodzącej; istotne, czyli najważniejsze. Dla kierowcy ważniejszy był osobisty interes; stan tapicerki jego samochodu.

N: Co nam daje do myślenia ta sytuacja?

U: Że należy wiedzieć, co jest istotne w danej sytuacji. Są rzeczy ważne i mniej ważne.

- d. N: Pojawia się ważne spostrzeżenie. Pytanie o istotę nie jest pytaniem akademickim. Jeżeli popełnimy błąd w ocenie ważności, to skutki mogą być bolesne, np. jeżeli mając małe dziecko pod opieką zagadamy się ze znajomym,

to ono może wpaść pod samochód. Albo: jeśli bierzemy na towarzysza życia w małżeństwie kogoś z powodu pięknego koloru włosów, to związek może stać się smutną pomyłką.

5. ROZWAŻANIE: POSTRZEGANIE RZECZYWISTOŚCI POPRZEZ IDEE

a. N: Czy miłość istnieje?

U: (lekka dezorientacja) Są różne miłości, czasem w małżeństwie; wtedy, jak się ludzie kochają; na polskim uczyliśmy się o miłości romantycznej.

N: Kiedyś pewna studentka na zajęciach oświadczyła, że miłość nie istnieje. Po drobnej konsternacji i dopytywaniu okazało się, co ona miała na myśli. Otóż związki miłosne, jakie do tej pory widziała, nie spełniały kryteriów tego, co ona nazywała miłością. Realne związki były przez nią mierzone ideą miłości, tak jak, zachowując proporcje, możemy linijką sprawdzić, czy kreska narysowana na tablicy jest prosta.

b. N: (rysuje na tablicy okrąg). Czy to jest okrąg?

U: No...niezupełnie. Krzywy taki.

N: (stosuje cyrkiel, wykreśla starannie figurę). A teraz?

U: Teraz lepiej.

N: Przypomnę definicję okręgu. Okrąg jest to zbiór punktów równoodległych od danego punktu zwanego środkiem okręgu. Pytanie: czy linia okręgu ma grubość?

U: (może ktoś pamięta) Ale punkty nie mają grubości. Są bezwymiarowe. W takim razie linia okręgu nie ma grubości. A nasza narysowana linia ma grubość.

N: Dlatego możemy powiedzieć, że wy nie widzicie okręgu, tylko jego obraz, ilustrację, rysunek. Okrąg jest ideą matematyczną – narysowane okręgi są mniej czy bardziej przybliżonymi odbiciami; Platon powiedziałby, że są cieniami idei okręgu.

6. PODSUMOWANIE LEKCJI

a. N: Kiedy pytamy o istotę danego bytu czy faktu, to, używając metaforyki platońskiej, pytamy o jego ideę. Czasami jest to proste, jak w geometrii. W praktyce życiowej stosujemy pojęcia ogólne, jak kubek, kot czy miłość. Na wstępie wspominałem o potrzebie wynikającej z komunikacji międzyludzkiej, gdzie pojęcia ogólne są nieodzowne. Bezustannie dokonujemy porównywania rzeczy czy stanów rzeczy z ich ideami; jak wtedy, gdy krytykujemy

nauczyciela zniechęcającego do zdobywania wiedzy, nieczytelne ogłoszenie przeczące idei ogłaszania czegokolwiek, krzywimy się podczas słuchania fałszujących muzyków, wreszcie wtedy, gdy widzimy, że małżonkowie targani konfliktem krzywdzą swoje dzieci. **Chyba można powiedzieć: wszyscy jesteśmy idealistami; mierzymy i sądymy rzeczywistość wedle idei.**

- b. Jakie są przykłady sytuacji, gdy w życiu codziennym porównujemy stan rzeczywisty ze stanem idealnym?
- c. Zadanie domowe: opisz trzy przykłady wydarzeń (zaczepniętych z dowolnego źródła), które oceniasz ideą sprawiedliwości. Przedstaw wyniki tej oceny.

GENERATOR MYŚLI HUMANISTYCZNEJ

ZAŁĄCZNIK 1: Biała kartka A4 z ogłoszeniem. Słowa są napisane pisakami fluorescencyjnymi jasnymi kolorami, z różnokolorowym liternictwem. Treść ogłoszenia jest słabo widoczna.

NAJLEPSZY

PROSZEK

GENERATOR MYŚLI HUMANISTYCZNEJ